

ІСТОРІЯ ПЕДАГОГІЧНОЇ ОСВІТИ

УДК 378(091)(477)«1917/1920»

Оксана Бунчук

НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ ТОВАРИСТВА ШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ ЯК ФАКТОР РОЗВИТКУ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ СПЕЦІАЛІСТІВ (1917–1920 рр.)

В статті аналізується науково-педагогічна діяльність Товариства шкільної освіти, що стала важливим поштовхом для розвитку професійної підготовки спеціалістів. Автором розкрито також основні тенденції реформування вищої освіти зазначеного періоду. Окреме місце відводиться Плану єдиної національної школи, завдяки якому отримало нове життя українське шкільництво взагалі, в тому числі професійна і вища освіта. Глибоке і творче переосмислення досвіду товариства в даному напрямі, надає можливість новаторства в сучасній педагогічній освіті та підготовці фахівців різних рівнів.

Ключові слова: Товариство шкільної освіти, науково-педагогічна діяльність, План єдиної національної школи, вища школа.

Дослідження питань історії освіти вкрай важливе для розвитку національної освітньої системи, оскільки сприяє формуванню нових педагогічних ідей. Накопичені людством знання та досвід дають можливість успішно вирішувати ті завдання, які стоять перед суспільством на сучасному етапі розвитку Української незалежної держави.

На наш погляд, у часи утвердження української державності в галузі освіти важливо враховувати вітчизняні набутки з метою уникнення помилок попередніх поколінь та залучення кращих надбань для утвердження національної системи освіти й ефективної підготовки кваліфікованих спеціалістів, здатних підвищувати свій професійний рівень протягом життя, оберігати і примножувати цінності національної культури та громадянського суспільства.

У цьому контексті вивчення досвіду діяльності Товариства шкільної освіти в галузі підготовки педагогів дасть можливість дослідити цей процес, виявити прогресивні тенденції, окреслити перспективу використання позитивних напрацювань у складних соціально-політичних умовах 1917–1920 рр., переосмисливши їх. Окрім того, важливо з'ясувати, які проблеми порушували відомі педагоги, громадські діячі зазначеного періоду з метою використання цього арсеналу корисних педагогічних ідей у практиці підготовки фахівців нового часу.

Першими авторами, які показували проблеми реформування освіти і

створення навчальних закладів, які могли б у своїх стінах готувати фахівців у 1917–1920 рр. є В. Винниченко, М. Грушевський, Д. Дорошенко, О. Дорошкевич, В. Дурдуківський, С. Єфремов, О. Музиченко, С. Постернак, С. Русова, С. Сірополко, І. Стещенко, П. Холодний, Я. Чепіга, С. Черкасенко.

Велика увага приділена окремим етапам науково-педагогічної діяльності Товариства шкільної освіти в роботах, опублікованих ученими діаспори: Г. Васьковичем, Г. Ващенком, О. Доценком, Н. Іщук, І. Криловим.

Окрему групу складають праці сучасного періоду. Це дослідження Л. Березівської, Л. Вовк, О. Завальнюк, О. Зубалій, М. Кукурудзяк, О. Любара, В. Майбороди, С. Майбороди, Л. Медвідь, Д. Рященка, М. Собчинської, О. Сухомлинської. Ці автори, розглядаючи питання розвитку українського шкільництва в умовах національно-демократичної революції, побіжно торкаються й окремих питань підготовки спеціалістів під керівництвом Товариства шкільної освіти.

Метою даної статті є висвітлення науково-педагогічної діяльності Товариства шкільної освіти як фактору розвитку професійної підготовки спеціалістів (1917–1920 рр.).

Виникнення і діяльність Товариства шкільної освіти, як і різних громадських організацій України в першій чверті ХХ ст., є своєрідним за своєю природою явищем, яке має не лише культурно-просвітницький, а й науково-педагогічний характер, бо одним з основних їх завдань було змінити зміст і якість освіти українського народу.

Важливим напрямом науково-педагогічної діяльності Товариства шкільної освіти, після його заснування, в 1917 р. було проведення Всеукраїнських учительських з'їздів, на яких гостро постало питання підготовки педагогічних кадрів для українських шкіл нового типу та створення проекту Єдиної школи.

Перший з'їзд відбувся 5–6 квітня 1917 р. «Нова Рада» повідомляла, що на спільному засіданні та на засіданнях секцій були заслухані доповіді, в яких розглядалися головні проблеми побудови національної школи та підготовки педагогічних працівників. Серед них виступи членів ТШО: «Про підручники» Т. Лубенця, «Метод українізації народної школи» Є. Ковалькова, «Про заснування українських середніх шкіл» О. Дорошкевича, «Про українізацію сучасних середніх шкіл» А. Лещенка, «Про формування вчительських кадрів» В. Дурдуківського [1, Нова Рада, 25 березня].

10–12 серпня, відповідно до постанови першого Всеукраїнського з'їзду, відбувся другий Всеукраїнський учительський з'їзд. Протягом трьох днів продовжувалась напружена робота з'їзду, серед інших були заслухані доповіді й членів ТШО: О. Дорошкевича «Про літні вчительські курси», А. Лещенка «Про діяльність Товариства шкільної освіти», С. Русової «Націо-

налізація школи», Я. Чепіги «Соціалізація народної освіти», П. Холодного «Єдина школа».

Другий Всеукраїнський учительський з'їзд був прямим продовженням першого форуму українських педагогів, тому велика увага приділяється в постановах з'їзду підготовці кадрів українських учителів. Як і на першому з'їзді, надія покладалася на вчительські курси, підготовчу роботу до яких треба було вести протягом навчального року. Значним досягненням була постанова про необхідність заснування в Києві науково-педагогічної Академії, яка б готувала кадри лекторів, інструкторів і вчителів середніх шкіл.

І знову на з'їзді особливу увагу було приділено проблемі українізації школи. Інші постанови щодо українізації школи підтверджували рішення першого з'їзду. До цього слід додати, що українські вчителі, вимагаючи українізації школи, підтвердили свою національну толерантність, виступаючи за організацію для дітей інших національностей рідної школи.

Було також розглянуто питання дошкільної освіти. Передбачалось заснування при школах українських дитячих садків і підготовка кадрів діячів дошкільного виховання, а для цього було необхідно українізувати вчительські інститути. Крім того, з'їзд виявив увагу і до позашкільної освіти, яка вимагала відкриття книгарень, бібліотек, читалень тощо.

Продовжувала бути в центрі уваги вища школа України. Розвиваючи постанови першого з'їзду, було ухвалено доручити Секретаріату освіти подбати про запровадження у вищих навчальних закладах викладів паралельних курсів українською мовою. Для здійснення цього секція вищої школи при Науковому товаристві і Секретаріат освіти мали забезпечити курси науковими силами і відкрити паралельні кафедри. Але найбільш вражаючою і дійсно знаменною для вищої школи була постанова з'їзду про відкриття восени 1917 р. Українського народного університету [2].

Серед провідних напрямів у вирішенні проблем українізації загальноосвітніх шкіл була підготовка вчителів до викладання в школах українською мовою та навчання учнів українознавчих дисциплін.

Тому перший з'їзд підтримав рішення Товариства шкільної освіти щодо організації Академії наук як найвищого наукового закладу, що має розбудовувати науку, досліджувати питання українознавства і сприяти удосконаленню шкільної освіти. Як перший практичний крок реалізації цих постанов, з'їзд ухвалив організацію інструкторських курсів у Києві, що мали підготувати лекторів для курсів українізації. У своїй постанові з'їзд визнав за потрібне «влаштування педагогічних курсів по змозі в повітових містах для підготовки вчителів шкіл, а також курси для підготовки інструкторів для цих курсів» [3].

Отже, за відсутності підготовлених учительських кадрів для викладання українознавчих предметів, виникла необхідність проведення у

період літніх шкільних канікул курсів з українознавства для учителів. Після завершення роботи першого учительського з'їзду розпочалась робота з організації курсів. Курси дали можливість учителям поповнити свої знання з українознавства, ознайомитися з термінологіями з різних предметів, удосконалити українську розмовну мову, знання з правопису, а також ознайомитись з новими підходами до організації навчально-виховної роботи в українській школі.

На першому з'їзді також постало питання про початок організації єдиної школи в Україні. Розробку Плану єдиної школи було доручено спеціальній комісії Товариства шкільної освіти. Була ухвалена постанова про ліквідацію багатоступеневості шкіл і створення єдиної початкової школи, яка давала б повну підготовку учнів до навчання у середній школі. В резолюції з'їзду висловлювалось прохання до Української Шкільної Ради «...в якнайближчому часі скликати вчителів і громадських діячів для розгляду підвалин і плану збудування національно-демократичної школи в Україні» [4, с. 23].

Система єдиної школи передбачала і ланку позашкільної освіти. Під цим розумілася широка мережа культурно-освітніх установ, розрахованих в основному на дорослих. Це бібліотеки, народні університети, кінематограф, клуби, театри, хори, музеї, народні оркестри, гуртки фізичного виховання і самоосвіти, мистецькі виставки або виставки народних виробів тощо. Визначалися такі форми їх роботи: продаж книжок, читання лекцій, народні читання, виставки і т.д.

При розробці змісту освіти для нової української школи вчені виходили з принципів положень про те, що зміст освіти – це система наукових знань про природу, людину і суспільство, спрямованих на підготовку інтелектуально й духовно розвиненої особистості; зміст освіти зумовлений метою і завданнями виховання, повинен забезпечувати нерозривний зв'язок навчання з життям, теорії з практикою, ґрунтуватись на національній основі. Основними ідеями науково-педагогічних концепцій цих педагогів щодо національної освіти і виховання було те, що у державі має існувати цілісна система національної освіти і виховання, яка включатиме дошкільні заклади, школу, позашкільні установи тобто українська школа повинна стати єдиною, трудовою, національною, виховуючою і загальноосвітньою [5, с. 13].

Таким чином, можна зробити висновок, що фундатором створення «Проекту Єдиної школи на Україні», який ліг в основу розбудови української освіти, була громадська організація – Товариство шкільної освіти, яка заклала наукові основи українізації школи, створювала єдину цілісну систему освіти, що мала бути побудована за новими принципами, програмами, змістом і відповідала б інтересам українського народу. Комісіями ТШО були розроблені основні положення розбудови націо-

нальної школи, науково-теоретичні засади національної освіти і виховання.

Нового змісту й значення набирала науково-педагогічна діяльність Товариства шкільної освіти з приходом радянської влади.

В Державному архіві м. Києва зберігаються протоколи засідань комісії ТШО за 1920 рік.

За архівними документами, в роботі комісії ТШО брали участь найбільш відомі педагоги, вчені м. Києва: доцент Артоболевський, П. Басараб, професор С. Веселовський, доцент О. Гермайзе, професор Гольдман, Л. Добровольський, А. Корчак-Чепурківський, академік А. Кримський, К. Лебединцев, І. Огієнко – секретар історико-філологічного факультету Народного Українського університету, В. Петрусь, В. Підгаєцький, професор Плотников, С. Постернак, доцент Стасюк, Ф. Сушицький – секретар Народного Українського університету, академік П. Тутковський, професор Я. Чепіга, Н. Шульгина-Іщук, професор О. Яната.

До складу шкільної комісії входили доцент Артоболевський, Л. Добровольський, К. Лебединцев, В. Петрусь, Н. Шульгина-Іщук, та інші.

Ця комісія розробила загальні принципи єдиної трудової школи, виробила програми навчання для шкіл I-го і II-го ступеня, дитячого садка, перших п'яти років навчання і приступила до розроблення програм для 6-го і 7-го року навчання. Розроблено план учительських курсів для вчителів шкіл II-го ступеня і для сільських шкіл, статут курсів оповідачів. Результатом науково-теоретичної діяльності цієї комісії було видання збірки «Трудова школа». Планувалося заснувати трудову колонію, виховання в якій будувалося б на принципах єдиної трудової школи.

Членами комісії з питань позашкільної освіти були професор Гольдман, доцент О. Гермайзе, доцент Литвиненко, доцент Стасюк, професор Я. Чепіга. Члени комісії розробили загальні підстави позашкільної роботи, проект позашкільного факультету, нариси шкіл для Робітничо-селянського Університету і селянської Академії.

В роботі комісії у справах вищої школи брали участь такі відомі діячі науки, як професор Веселовський, професор А. Корчак-Чепурківський, академік А. Кримський, професор Плотников, академік П. Тутковський та ін.

Комісія накреслила собі план широкої діяльності в галузі українського вищого шкільництва не тільки на Наддніпрянській Україні, а й у Галичині. Члени комісії брали участь в обговоренні проектів вищої школи, вироблених комісіями І. Огієнка й Українського Університету, виробили власний проект вищої школи. Після обговорення всіх проектів комісія затвердила основні положення розвитку вищої школи:

1) вища школа в Україні має бути пристосована для задоволення потреб українських народних мас;

2) за змістом вища школа є українською, з викладовою українською мовою, бо вона мусить готувати діячів, що працюватимуть в Україні;

3) єдиною, як з боку розв'язання національного питання, так із боку організації самої вищої школи;

4) утримання вищих навчальних закладів здійснюється за державні кошти;

5) при відкритті вищих шкіл враховуються природні, економічні, та культурно-побутові особливості окремих регіонів української території;

6) кожен окремий вищий заклад повинен відповідати природним, економічним та культурно-побутовим умовам того району, який він має обслуговувати. Це усуне відірваність вищої школи від життя й забезпечить культурні потреби всіх народностей, які живуть в даному регіоні;

7) вища школа базується на широкому загальноосвітньому ґрунті;

8) управління всією сіткою вищих шкіл будується на принципі автономії вищої школи, з одного боку, та на принципі колегіальності – з другого; як завершення організації вищої школи в цілому по цих принципах треба утворити окреме Управління вищих шкіл і наукових установ України [6, арк. 1–2].

Отже, можна зробити висновок, що від початку свого заснування Товариство шкільної освіти своїм завданням поставило розбудову та захист української школи, плекання національних кадрів та виховання національно зрілих молодих людей. Певні успіхи були досягнуті на шляху демократизації навчального процесу, що відкрило доступ широким верствам населення до гімназійної освіти.

Товариство шкільної освіти відіграло велику роль у справі відродження української школи, створило єдину цілісну систему освіти, що мала бути побудована за новими принципами, програмами, змістом і відповідала б інтересам українського народу.

Члени Товариства вели активну педагогічно-просвітницьку роботу, займалися розробкою науково-теоретичних положень середньої, дошкільної, вищої школи та позашкільної освіти. Ними була створена цілісна система державної національної освіти і виховання, побудована на взаємодії і наступності всіх її ланок, пристосована до життя й потреб українського народу.

Науково-педагогічна діяльність ТШО носила різнобічний характер: розробка питань розвитку української національної освіти; проектів єдиної та трудової школи в Україні, розвитку вищої школи; організація курсів для вчителів та читання лекцій на них; складання статутів курсів оповідачів і т.д. Діяльність ТШО, його доробок у розвитку національної системи освіти й виховання становить певний інтерес з точки зору сьогоднішніх проблем української шкільництва в умовах національного відродження. Творчий підхід до використання здобутків ТШО, переосмислення їх до потреб сучасної національної української школи дасть можливість накреслити напрями роботи сучасної школи, які диктуються потребами сьогодення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Нова Рада – 1917 – 25 березня, 6 квітня, 5 травня, 9 травня, 13 травня, 18 серпня.
2. Вісник педагогічно-професійного з'їзду. – 1917. – 10, 11, 14, 15, 16 серпня.
3. Постанови в справі організації освіти винесені Всеукраїнським учительським з'їздом 5 – 6 квітня передані ним 5 мая Українській Центральній Раді // Вісті з Української Центральної Ради. – 1917. – № 7. – Травень.
4. Крилов І. Система освіти в Україні (1917–1930) / І. Крилов. – Мюнхен, 1956. – 96 с.
5. Вільна Українська Школа: Орган Всеукраїнської учительської спілки. – 1918–1919 шк. р. – № 8–9.
6. Національна наукова бібліотека України ім. В. І. Вернадського Ф. 52 Схематична програма праці комісії вищої освіти при Товаристві шкільної освіти Ф. 52. Сп. № 195, 207, 246, 251.